

βίου ἐκ τῆς προτεσταντικῆς κοινότητος στρέφονται πρὸς τὰ κοσμικὰ ἐπαγγέλματα αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἀπερρόφα προηγουμένως τὸ ἀσκητικὸν ἰδεῶδες. Ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ἑψιν ὅτι, πλὴν τῶν εὐγενῶν, εἴσοδον εὕρισκον εἰς τὰ μοναστήρια κατὰ προτίμησιν οἱ ἰδιαιτέρως εὐφυεῖς, θὰ φανῆ, τί ἐσθίμαινεν ἱστορικῶς ἢ μεταρρυθμιστικῇ ἀπαγόρευσις τοῦ μοναχικοῦ βίου χάριν τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς. Τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ἐπέτεινε καὶ ἡ καθαρῶς προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ Λ ο υ θ ἦ ρ ο υ νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν γάμον τῶν ἱερωμένων, ὥστε ἡ ἀτομικὴ τῶν περιουσία νὰ μὴ περιέρχεται αὐτοδικαίως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ συγχρόνως νὰ θέσῃ τὴν δυνάμιν καὶ τὴν περιουσίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μοναρχῶν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ν' αὐξήσῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς μοναρχίας ἀρχικῶς μὲν πρὸς ὄφελος τῆς μεταρρυθμιστικῆς ὑποθέσεως, ἐν συνεχείᾳ ὁμως χάριν τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τοῦ κόσμου χωρὶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνδρομὴν.

Ἡ περὶ προκαθορισμοῦ διδασκαλία τοῦ Κ α λ θ ἱ ν ο υ ὡς ἀκύρωσις τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος τῆς πράξεως.

Ἄντι νὰ στραφῆ πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ὅπως ὁ Λ ο υ θ ἦ ρ ο ς, ὁ Κ α λ θ ἱ ν ο ς ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τὴν μεσαιάν τάξιν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὁ ἴδιος κατήγετο ὡς υἱὸς δικηγόρου καὶ γάλλος πολίτης. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ καλθινιστικὴ κίνησις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν λουθηρανικὸν προτεσταντισμόν, ὁ ὅποιος ἔχασε τὴν ὑποστήριξιν τῶν γερμανῶν ἀνθρωπιστῶν, εὐρήκεν ἰσχυρὰν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν γαλλικῶν ἀνθρωπιστικῶν κύκλων. Μὲ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέδωσεν εἰς τὴν μόρφωσιν, τὰ ἡγετικὰ προσόντα τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τὴν συμπαράστασιν ἀνθρωπιστῶν, ὅπως ὁ Ἰ σ α ἄ κ Casaubon καὶ ὁ J. - C. Scaliger, ἡ Ἐκκλησία τῆς Γενεύης ἀντιμετώπισε κατὰ μέτωπον τὴν ἀντιμεταρρυθμιστικὴν σταυροφορίαν τῶν ἰησουιτικῶν ταγμάτων τοῦ Ἰ γ γ α τ ἱ ο υ Loyola. Πλὴν ὁμως τῆς σπουδαιότητος, τὴν ὁποίαν εἶχε διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος ἢ συμμαχία τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, μία συγκεκριμένη διδασκαλία τοῦ Κ α λ θ ἱ ν ο υ καθαρῶς δογματικῆς φύσεως ἀπεγύμνωσε τὴν πράξιν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῆς σημασίας, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μείνῃ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἀποστολὴν καὶ δι' αὐτὸν ἀκριδῶς τὸν λόγον νὰ ζητήσῃ τὴν αὐτοπραγμάτωσίν του ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν βίον.

Πρὸ δύο καὶ πλέον αἰώνων ὁ Θ ω μ ἄ ς ὁ Ἀκυϊνάτης εἶχεν ἤδη ὀμιλήσει, χωρὶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ ἐπεκταθῆ, περὶ προκαθορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' ὅτι οὐσιαστικῶς ἀπουσίαζεν ἡ δυνατότης μετατροπῆς τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς προσωπικῆς του πράξεως εἶχεν ἐν τούτοις κατὰ τὸν Θ ω μ ἄ ν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θείου σχεδίου. «Οἱ προκαθορισμένοι πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν ἐργασίαν

καί τήν προσευχήν, διότι κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἐκπληροῦται ἡ ἐπιδίωξις τοῦ προκαθορισμοῦ βεβαιότερον. Ἐπομένως τὰ πλάσματα εἶναι δυνατόν νά συμβάλουν εἰς τόν προκαθορισμόν, ὄχι ὅμως νά τόν ἐμποδίσουν»³⁶. Εἰς τήν ἀνάπτυξιν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀφιέρωσεν ὁ Καλβίνος τὸ νομικόν του πάθος. Διὰ τῆς ἀπολύτως ἀνεπηρέαστου θελήσεώς του ὁ Πλάστης καθώρισε τὸ μέλλον ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, ἐάν πρόκειται νά σωθῆ ἢ ἐάν πρόκειται νά καταδικασθῆ: «Ὁ Θεὸς ὀρίζει τοὺς υἱοὺς τοῦ καὶ προσφέρεται ὡς πατὴρ εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐξέλεξε. Καθὼς λοιπὸν τοὺς καλεῖ, τοὺς προσλαμβάνει εἰς τὴν οἰκογένειάν του, διὰ ν' ἀποτελέσουν μαζί του μίαν ἐνότητα»³⁷. Ἀντιθέτως «οἱ ἀπορριφθέντες εἶναι μισητοὶ εἰς τὸν Θεόν καὶ τοῦτο μετὰ πλήρους δικαίου, διότι, ἐφ' ὅσον δὲν διαθέτουν τὸ πνεῦμα του, δὲν δύνανται νά πράξουν ἄλλο τι, πλὴν ὧν εἶναι αἰτία τῆς κατάρτας»³⁸. Ὁ Θεὸς ὥρισε λοιπὸν τοὺς ἀνθρώπους εἰς δύο κατηγορίας, εἰς ἐκείνους, χάριν τῶν ὁποίων θὰ συντελεσθῆ ἡ λύτρωσις καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ὑποστοῦν τὴν καταδίκην. Διὰ ν' ἀποδείξουν οἱ ἀνθρώποι τῆς δευτέρας κατηγορίας τὴν ἰσχὺν τοῦ θεοῦ δικαίου, δὲν ἔχουν τὴν ἰκανότητα νά ἐνστερνισθοῦν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νά τοὺς σώσῃ, διότι τότε θὰ ἔμεγεν ἀνεκπλήρωτος ἡ θεία ἀπόφασις. «Ὅπως ὁ Θεὸς ἐπιτελεῖ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς του διὰ τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς κλήσεώς του τὴν σωτηρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ τῆς αἰωνίας ἀποφάσεώς του τοὺς προώρισε, καθ' ὅμοιον τρόπον ἔχει ἐναντίον τῶν ἀπορριφθέντων τὰ δικαστήριά του, διὰ τῶν ὁποίων ἐκτελεῖται ἡ περὶ ἐκείνων ἀπόφασις του. Διότι ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησε διὰ τὴν ἀθλιότητα τῆς ζωῆς καὶ τὸν ὀλεθρον τοῦ θανάτου, διὰ νά γίνουν ὄργανα τῆς ὀργῆς καὶ παράδειγμα τῆς αὐστηρότητός του, εἴτε καθιστᾷ ἀνικάνους ν' ἀκούσουν τὸν λόγον του εἴτε διὰ τοῦ κηρύγματός του τοὺς τυφλῶνει περισσότερον καὶ τοὺς ἀποβλακῶνει, διὰ νά φθᾶσουν εἰς τὸ τέλος των»³⁹. Ἀποκλείεται λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του νά ἐπηρέασῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θείας ἀποφάσεως, «διότι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον («Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν»⁴⁰), ἐκ μόνης τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾶται ἡ στροφή τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως πρὸς τὸ καλὸν καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἐμμογή εἰς τὸ καλὸν καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἐξ οἰασδῆποτε ἄλλης προσπαθείας»⁴¹.

Ἐάν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχῃ τὴν δυνατότητα νά κάμψῃ τὴν θείαν ἀπόφασιν διὰ τῆς ἀρετῆς οὔτε νά πληροφορηθῆ τὴν πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχει νά πράξῃ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πίστεως οὐδὲν τὸ ἀξιὸν λόγου. Ἐντὸς τῆς μεταρρυθμιστικῆς κοινότητος τοῦ Καλβίνου ἡ πράξις ἀποβάλλει τὸ θρησκευτικὸν της νόημα, ἡ λειτουργία ἀπλοποιεῖται καὶ τὸ τυπικὸν ἐξαφανίζεται. Πλὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐντολῶν, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ζητήσῃ ἄλλοῦ τομέα δραστηριότητος. Ἦτο δυνατόν ὁ τομεὺς αὐτὸς νά εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ τέχνη· διὰ τοὺς πολλοὺς ἦτο τὸ βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα.

Καταναγκαστικά έργα έσωτερικής παρορμήσεως.

“Αν όμως τους εκλεκτούς του Θεού έχαρακτήριζεν ή επιτυχία των έργων των, το έπάγγελμα δέν ήτο απλώς ή δυνατότης της διατροφής, αλλά παρουσιάζετο αυτόματως ως ο βασικός τρόπος αποδείξεως του γεγονότος, ότι ο άνθρωπος δέν ανήκει εις όσους μισεί ο Θεός. Η εύδοκίμησις εις τον οικονομικόν βίον έθεωρήθη λοιπόν ως απόδειξις θείας εύαρεσκείας. Την έρμηνείαν αυτήν υπέθαλψεν και ο ίδιος ο Καλβίνος: «Τά τέχνα του Θεού επιτυγχάνουν εις όλας τας πράξεις των»⁴². «Η έπαγγελματική επιμέλεια είναι εύεργεσία του Θεού»⁴³. «Απλώς και μόνον ή εύλογία, την οποίαν προσφέρει ο Θεός δωρεάν, προάγει τους ανθρώπους»⁴⁴. «Όσοι άτυχούν εις την ζωήν των, αποδεικνύουν ότι υπεχρεώθησαν να έξοργίσουν τον Θεόν· τούναντίον το γεγονός, ότι τα πάντα θαίνουσι κατ’ εύχην, μαρτυρεί την έπιδοκιμασίαν του Θεού. «Όπως αι δυστυχίαι και αι συκοφαντίαι έρχονται εκ της όργης του Θεού, τον όποιον έχομεν προκαλέσει διά των κακών μας πράξεων, καθ’ όμοιον τρόπον, όταν δέν είναι ώργισμένος, όλα γίνονται προς όφελός μας. Προκύπτει τότε παντός είδους εύεργεσία, όπως καταγράφεται εις τον νόμον του»⁴⁵.

“Αν όμως οι επιτυγχάνοντες εις το έπάγγελμά των ένεφανίσθησαν ως ανήκοντες εις τους προσφιλείς της θείας προνοίας, έδίδετο εις τους ανθρώπους μιá φοβερά ώθησις εκ των έξω, διά ν’ άφοσιωθούν με όλην των την δύναμιν εις την εργασίαν, να συλλάβουν και να εκμεταλλευθούν εύκαιρίας οικονομικής και κοινωνικής ανόδου, να ένδιαφερθούν αποκλειστικώς και μόνον διά το άτομικόν των κέρδος και όχι απλώς να το διαφυλάξουν έναντίον των πτωχών και της ιδικής των όρέξεως, αλλά διά της έγκρατείας, της σωφροσύνης και της εργατικότητός των συνεχώς να το έπαυξάνουν. Ο έσωτερικός αυτός καταναγκασμός της εργασίας υπήρξε μέχρι σήμερον ο λόγος της κοινωνικής ύπεροχής μεμονωμένων άτομων και κοινοτήτων καλβινιστικού δόγματος εις όλόκληρον την Ευρώπην («Τούτο έπεβεβαιώθη κατά την διάρκειαν μιáς επισκέψεώς μου εις Ούγγαρίαν, όποτε διεπίστωσα έξ έντελώς διαφόρων πλευρών την έξαιρετικήν θέσιν, την οποίαν κατέχουν οι Ούγγροι καλβινισταί εις την οικονομίαν, την διομηχανίαν και την πολιτικήν της χώρας»⁴⁶). Την εξέλιξιν αυτήν υπεδοθήθησεν ή άπουσία ιδιαιτέρως εις την καλβινιστικήν μεταρρύθμισιν λατρευτικού τυπικού και εκκλησιαστικής τέχνης, ούτως ώστε όλόκληρος ή δυναμικότης των ανθρώπων να διοχετεύεται εις την εργασίαν, την οποίαν ο Καλβίνος έθεώρει ως υποχρέωσιν, έστω και αν δέν παρουσιάζε το άναμενόμενον αποτέλεσμα: «Οι άνθρωποι έδημιουργήθησαν, διά να πράξουν έργα, όχι διά να κάθωνται με σταυρωμένα χέρια»⁴⁷. Εκείνοι, οι όποιοι υποτάσσονται ειρηνικώς εις τας εργασίας και τας θλίψεις, εύχαριστούν υποτασσόμενοι τον Θεόν»⁴⁸.

“Η άγωνία, ότι δέν ανήκουν εις τους εύλογημένους, μιá υποψία, ή οποία θα ήτο δυνατόν να εξαφανισθής, εάν κατορθώσουν να βελτιώσουν ακόμη περισ-

σότερον τήν κοινωνικήν των θέσιν ὑπεχρέωσε διὰ πρώτην φοράν ἀνθρώπους νά γίνουν ἐθελονταί καταναγκαστικῆς ἐργασίας. Ὅσοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νά ἐργασθοῦν, ἔπρεπεν ἄλλοτε γὰρ τὸ πράξουν διὰ τήν συντήρησίν των ἢ διότι τὸ ἐπέβαλλον ἄλλοι. Τώρα ὅμως ἡ ἐργασία παρουσιάζεται ὡς ἀσφαλιστικὴ δικλεῖς μιᾶς ἀβεβαιότητος, ἡ ὁποία μόνον διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιτυχίας ἦτο δυνατόν νά ὑπερνικηθῇ. Ὁ φόβος τῆς καταδίκης, ἡ ἀναγκαστικὴ ἀναμονὴ μιᾶς ἀποφάσεως, ἡ ὁποία δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποτραπῆ καὶ ἡ κρυφὴ ἐλπίς, ὅτι διὰ τοῦ ἔργου του θὰ ἦτο δυνατόν νά θεβαιωθῇ ὁ ἄνθρωπος καὶ ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς χάριτος, τὸν ἐξώθησαν εἰς μίαν λυτρωτικὴν φυγὴν εἰς τὸν οἰκονομικὸν κόσμον. Οὐδέποτε ἐλεύθεροι ἄνθρωποι ἀφιέρωσαν μὲ τόσην ἔφεσιν ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς τὴν οἰκονομικὴν των σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον, ὅπως συνέζη ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κλίματος θρησκευτικῶν κοινοτήτων καλθινιστικῆς παραδόσεως. Ἴσως διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἡ διοχέτευσις τῆς ψυχικῆς αὐτῆς ἐνεργείας εἰς τὸ ἐλεύθερον ἐπάγγελμα εἶχε τόσην σημασίαν, ὅσην ἀργότερον ἡ βιομηχανικὴ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἀτμοῦ.

Β'. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἐὸ πουργιτανικὸν κίνημα τῆς Ἀγγλίας καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ χρόνου εἰς χρῆμα.

Διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκονομίας ἀνάγλυφος παρουσιάζεται ἡ σημασία τοῦ καλθινιστικοῦ πνεύματος εἰς τὰς χώρας ὅπου διεδόθη καὶ ἐπεκράτησε. Μεταξὺ τῶν χωρῶν αὐτῶν παραδειγματικὴν θέσιν κατέχει ἡ Μ. Βρετανία. Ἐδῶ ἀνεφύησαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἰσχυραὶ μεταρρυθμιστικαὶ αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀσκοῦν μέχρι σήμερον τὴν δρᾶσιν των ἐκτὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, παρ' ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου VIII, τῆς πρώτης πνευματικῆς τῆς κεφαλῆς (1534 μ.Χ.) καὶ ἰδίως τοῦ μεταρρυθμιστοῦ Ἐδουάρδου VI (1547-53) ἀπεσπάσθη τῆς Ρώμης καὶ ἠκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν γραμμὴν τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς ἠπείρου, δὲν ἠθέλησεν ἐν τούτοις νά διακόψῃ ἐντελῶς τὴν ἐπαφὴν τῆς πρὸς τὴν παράδοσιν, ὅπως καθίσταται φανερόν εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπισκόπων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1567 ἀρχίζει διὰ τοῦτο ὁ ἀποχωρισμὸς ὁμίλων ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μέλη τῶν ὁποίων ἐχαρακτηρίσθησαν συλλήδδην ἐκ τῆς προθέσεώς των νά ἐπιφέρουν μίαν γενικὴν κάθαρσιν ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς Καθολικῆς παραδόσεως ὡς «πουργιτανοί».

Μετὰ τὴν εἴσοδον καλθινιστικῶν στοιχείων διὰ τῶν ἐξ Εὐρώπης θρησκευτικῶν προσφύγων εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ πουργιτανικὴ κίνησις συνεδέθη πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας, ἐνέπνευσε συγγραφεῖς εὐρωπαϊκῆς φήμης, ὅπως τὸν Θωμᾶν Hobbes, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν κρατικὴν του

φιλοσοφίαν «Leviathan» παρουσιάζει τὸν Πάπαν ὡς ἐστεμμένον φάντασμα ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας⁴⁹, ἐνίσχυσε ἠθικῶς τὸν θρησκευτικὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς κοσμοκρατείας Ἰσπανίας καὶ τῶν συμμάχων της, κυρίως ὁμῶς διέδωσε τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως εἰς τὴν πολιτικὴν, ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας, ἐπέβαλε πρὸς στιγμὴν κατόπιν αἱματηρῶν ἀγώνων, οἱ ὅποιοι κατέληξαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βασιλέως Κ α ρ ὀ λ ο υ I (1649 μ.Χ.), τοὺς ἀνθρώπους τῆς θρησκευτικῆς ἀνεξαρτησίας (independentism) διὰ τοῦ Oliver Cromwell καὶ τελικῶς, μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς μοναρχίας ὑπὸ τὸν Κ α ρ ὀ λ ο υ II, κατωχυρώθη διὰ τῆς περὶ ἀνεξιθρησκείας πράξεως τὸ ἔτος 1689, ἀφ’ οὗ προηγουμένως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1620 εἶχε μεταναστεύσει εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν. Τὸ ἀνώτερον ἐπιστημονικὸν ἴδρυμα τῆς χώρας, ἡ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ «Οἴκου Σολομῶντος» τῆς «Νέας Ἀλταντίδος» τοῦ Φ. Βάκωγος συγκροτηθεῖσα Royal Society μὲ σκοπὸν ἰδίως τὴν πειραματικὴν ἔρευναν, ἀπετελεῖτο τὸ ἔτος 1663 ἐκ 42 πουριτανῶν ἐπὶ συνόλου 68 μελῶν. Ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης ἡ δυσαναλογία αὐτῆ ἐπεκράτει καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς οἰκονομίας. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ ἐμπορικὴ καὶ ἡ τεχνικὴ δραστηριότης τῆς χώρας περιήλθεν ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους διέκρινε συστηματικὴ ἐπιμέλεια, ἀποχὴ ἐκ τῶν διασκεδάσεων, πνεῦμα οἰκονομίας καὶ συγχρόνως ἄτεγκτος σκληρότης ἐναντι τῶν οἰκονομικῶς συνεργαζομένων.

Τὸ ἐκ τῆς καλδινιστικῆς πίστεως καταγόμενον ἐργατικὸν αὐτὸ ἦθος εὗρηκεν εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν αὐτόχθονας ἀποστόλους: «Ἐργάζου σκληρῶς εἰς τὸ ἐπάγγελμά σου, διὰ νὰ εἶναι ὁ ὕπνος σου ἡρεμος.. Κούραζε τὸ σῶμα σου μὲ καθημερινὴν ἐργασίαν.. Προσπάθησε νὰ ἐκλέξης ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον νὰ σὲ ἀπασχολῇ ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον σοῦ ἀφήνουν ἐλεύθερον τὰ καθαρῶς θρησκευτικὰ σου καθήκοντα»⁵⁰. Ἄμεσος ἐπιδίωξις τῶν πουριτανῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκτησις πλούτου. Πρὸς τοῦτο ὄχι μόνον δὲν ἠμποδίζοντο ἐκ τῶν θρησκευτικῶν των πεποιθήσεων, ἀλλ’ εὗρισκον εἰς ἐκείνας τὴν προτροπὴν. Ἡδὴ ὁ Κ α λ θ ῖ ν ο ς εἶχε καταδικάσει τὰς δωρεὰς χρημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἀπόρους, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ τὴν συμβουλήν τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν πλούσιον νεανίσκον. Οἱ καιροὶ τώρα ἔχουν ἀλλάξει. Δὲν ἐπιτρέπεται πλέον οἱ μὲν νὰ ζοῦν ἐκ τοῦ κόπου τῶν ὀρέ, ἀλλ’ ἔλοι πρέπει νὰ εὗρουν ἀτομικὴν ἐργασίαν. Διὰ τοῦτο ἡ νοθεσία τοῦ μοναστηριακοῦ κλήρου πρὸς τοὺς πιστοὺς ν’ ἀφιερῶνουν τὰ ὑπάρχοντά των εἰς τὰς μονὰς, ἦτο καθαρὰ ὑποκρισία πονηρῶν ἀργοσχόλων. «Τί εἶναι αὕτη ἡ περίφημος «πώλησις», περὶ τῆς ὁποίας καυχῶνται οἱ μοναχοί; Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲν εὗρισκον τροφήν εἰς τὸ σπίτι των, συνεσωρεύθησαν εἰς τὰ μοναστήρια ὡς εἰς χοιροτροφεία μὲ πλουσίαν προμήθειαν»⁵¹. Ὁ πλοῦτος δὲν ἦτο καθόλου δυσάρεστος εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ’ ἐνδεχομένως τὸ τέλος τῶν ὁδῶν του, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὅσοι τὰς διακρίνουν, πρέπει νὰ βαδίσουν μὲ ἄκρως καὶ ἐπιμονήν, ἐὰν δὲν θέλουν ν’ ἀντιτα-

χθοῦν εἰς τὰ θεῖα σχέδια. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ πουριτανισμὸς ἐτάχθη ἀναφαν-
δὸν ὑπὲρ τοῦ σχηματισμοῦ κεφαλαίου: «Ἄν καὶ λέγεται εἰς τὰς Παροιμίας
τοῦ Σολομῶντος: μὴ προσπαθῆς νὰ γίνῃς πλούσιος («Μὴ παρεκτείνου πέννης
ῶν πλουσίῳ, τῇ δὲ σῆ ἐννοία ἀπόσχου»⁵²), ὅμως αὐτὸ σημαίνει μόνον νὰ μὴ
κάμῃς τὸν πλοῦτον μοναδικόν σου σκοπόν.. Ἐάν ὁ Θεὸς σοῦ ὑποδεικνύῃ μίαν
ἐδὸν, ἐπὶ τῆς ὁποίας κατὰ νόμον, χωρὶς νὰ βλάβῃς οὔτε τὴν ψυχὴν σου οὔτε
τὸν πλησίον σου, ἔχεις τὴν δυνατότητα νὰ κερδίῃς περισσότερα ὄσων θὰ ἐκέρ-
διζες ἀκολουθῶν ἄλλην ὁδὸν καὶ ἐάν ἀπορρίπτῃς αὐτὴν τὴν προσφορὰν, διὰ
νὰ ἐκλέξῃς ἐκείνην, ἢ ὁποία ἀποφέρει ὀλιγώτερον κέρδος, ἐναντιοῦσαι πρὸς
ἓνα τῶν τελικῶν σκοπῶν τῆς κλήσεώς σου καὶ ἀρνεῖσαι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ
γίνῃς οἰκονόμος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ δεχθῆς τὰς δωρεάς του, διὰ νὰ εἶσαι εἰς θέσιν νὰ
τὰς χρησιμοποιῆς χάριν ἐκείνου, ἐάν τὸ ἀπαιτήσῃ. Σοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἐργα-
σθῆς, διὰ νὰ γίνῃς πλούσιος πρὸς χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι νὰ πλουτίσῃς διὰ τὴν
ζωὴν τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀμαρτίας.. Νὰ χρησιμοποιῶμεν καλῶς τὸν
χρόνον, σημαίνει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴν τὸν σπαταλῶμεν διὰ μηδαμινὰ πράγμα-
τα, ἀλλὰ νὰ ἐκμεταλλευώμεθα ὡς πολύτιμον ἀγαθὸν κάθε λεπτόν τῆς ὥρας»⁵³.

Βρετανικοὶ συντελεσταὶ τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως.

Διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πρακτικὴ χρῆσις τοῦ ἀτμοῦ διὰ τῆς μηχανῆς τοῦ
J. Watt, ἡ ὁποία παρουσίασε τὴν Μ. Βρετανίαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὡς
μηχανοστάσιον τοῦ κόσμου καὶ διὰ τῆς διαδόσεώς της μετέβαλε τὴν οἰκονομι-
κὴν καὶ τὴν πνευματικὴν βάσιν ἀρχικῶς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Β. Ἀμερικῆς
μὲ κατεύθυνσιν τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ τῆς πίστεως τῶν λαῶν
τῆς οἰκουμένης, συνετέλεσαν κατὰ κύριον λόγον οἱ ἑξῆς παράγοντες: Ἐν πρώ-
τοις τὸ βρετανικὸν κράτος δὲν ἦτο διεσπασμένον εἰς ἀριστοκρατικὰς ἡγεμονί-
ας, ὅπως συνέβαινε ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν γερμανικὸν χῶρον, ἀλλ' εἶχε
διοικητικὴν ἐνότητα, ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ βασιλείου. Ἀκολουθία τοῦ γε-
γονότος αὐτοῦ εἶναι ἡ μικρὰ ἰσχὺς τῶν εὐγενῶν καὶ ἡ δυνατότης τῶν πολι-
τῶν ν' ἀναπτύξουν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν. Ἐάν εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς
χώρας ἡ πρακτικὴ ἐνασχόλησις ἀντέκειτο πρὸς τὸν τίτλον τοῦ εὐγενοῦς, εἰς
τὴν Ἀγγλίαν οἱ πολῖται δὲν ὑπέκειντο εἰς τὴν προκατάληψιν αὐτήν. Ἐξ ἄλ-
λου οἱ εὐγενεῖς, φύλακες τῆς γῆς καὶ τῶν παραδόσεων, ἀποφεύγουν τὴν ναυ-
σιπλοῖαν. Τὰ πλοῖα προσήρτησαν ὅμως οἰκονομικῶς εἰς τὰς Βρετανικὰς νήσους
ἀποικίας καὶ συνεσώρυσαν χρυσὸν εἰς ἰδιωτικὰς τραπεζάς. Ἐσχηματίσθη
λοιπὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ταχύτερον ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν μεσαία τάξις,
δηλαδὴ ἰδιωτικὸν κεφάλαιον. Ἐάν προσθέσωμεν εἰς τοὺς ἀνωτέ-
ρω λόγους τὴν ἀποχὴν τῆς κρατικῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν πο-
λιτικῶν ζητημάτων, τὸ πλούσιον εἰς γαιάνθρακα ὑπέδαφος καὶ τὴν νομικὴν
κατοχύρωσιν τῶν ἐφευρέσεων, θὰ ἔχωμεν τοὺς βασικοὺς συντελεστάς τῆς τε-
χνικῆς πρωτοπορίας τῆς Ἀγγλίας.

Ἄλλ' ἂν ἡ Ἐκκλησία ἐν συνειδήσει ὑπεχώρησε χάριν τοῦ κράτους, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ μεταρρυθμιστικὸν τῆς πνεῦμα· ἐὰν τὸ ὑπέδαφος παρουσιάσθῃ ὡς ἀξία, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτμοκίνητον μηχανήν· ἐὰν τὸ δίπλωμα εὐρεσιτεχνίας κατὰ πρότασιν καὶ σχέδιον τοῦ Φραγκίσκου Βάκωνος (1623) κατωχύρωσε τὸ ἀτομικὸν ἐπίτευγμα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἀτόμου νὰ γίνῃ σεβαστὸν ἐκ μέρους τῆς κοινότητος ἰδίως εἰς τὴν πνευματικὴν του στάσιν. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἔμφαντικῶς εἰς τὰς χώρας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ Μεταρρύθμισις δὲν ἐπεκράτησεν. Ἐκεῖ κυρίως οἱ ἄνθρωποι ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως, ἐθεώρησαν τὴν ἐπίσημον Ἐκκλησίαν ὡς πνευματικὴν δεσποτείαν, συνηθροίσθησαν εἰς ὀμάδας, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀναγνώρισίν των καὶ τελικῶς, ὅπως συνέβη εἰς τὰς ἰταλικὰς δημοκρατίας ἢ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν γάλλων καλδινιστῶν, τῶν Οὐγενόττων, ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ κράτους. Ἰδίως μετὰ τὴν νίκην τῆς ἐπὶ τῆς Ἰσπανίας ἢ Ὀλλανδίας πρώτη περισυνέλλεξε τοὺς πρόσφυγας, ἀνεγνώρισε τὴν θρησκείαν των καὶ ἔγινεν ἡ γέφυρα τῆς μεταναστεύσεώς των εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Οἱ refugiantes, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον Ἰουδαῖοι ἐκ τῶν ἀνατολικῶν διαμερισμάτων τῆς Εὐρώπης, οἱ askenasim, ἔμειναν τελικῶς εἰς τὴν φιλοξενούσαν χώραν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπέκτησαν δικαίωμα ἐγγραφῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἐκπροσωπήσεως εἰς τὴν Βουλὴν μόλις τὸ ἔτος 1829. Ἦδη ἔμωσ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1689, ὅποτε ἐδημοσιεύθη ἡ «Declaration of right» τοῦ Γουλιέλμου III, κατωχυρώθη ἡ περιουσία των καὶ τὸ δικαίωμα ἐξασκήσεως ἐλευθέρου ἐπαγγέλματος. Τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι οἱ ἔχοντες ἀντιθέτους πρὸς τὴν ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὴν τάξιν πεποιθήσεις, οἱ dissenters, ἐφ' ὅσον ἡ γῆ ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἀριστοκράτας, ἔπρεπε νὰ στραφοῦν πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιοτεχνίαν.

Πολιτικὴ ἀνατροπὴ τῆς οἰκονομικῆς τάξεως.

Ἡ στροφὴ τῶν θρησκευτικῶν μειονοτήτων πρὸς τὸ «ἐλεύθερον ἐπάγγελμα» θὰ ἦτο ἀνέφικτος, ἐὰν διὰ τῆς πράξεως ἀνοχῆς τοῦ Γουλιέλμου III δὲν περιωρίζοντο τὰ μονοπώλια, τὰ ὅποια διένειμεν ἡ βασιλικὴ αὐλή. Διὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν εἶχον ἐπιδιώξει οἱ Stuarts ν' ἀποφύγουν τὸν ἔλεγχον τοῦ κοινοβουλίου. Τὸν κοινοβουλευτικὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ στέμματος, ὃ ὅποιος εἶχεν ἤδη ἐξασφαλίσῃ σημαντικὸν μέρος τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐλευθεριῶν, ἐνίσχυσαν ἀποφασιστικῶς οἱ πουριτανοί, οὕτως ὥστε ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς δημοκρατίας ὑπὸ τὸν Ο. Cromwell περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος ν' ἀκυρωθοῦν τὰ προνόμια τῶν ἐπαγγελματικῶν συνασπισμῶν καὶ νὰ συντελεσθῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μία πραγματικὴ «βιοτεχνικὴ» ἐπανάστασις, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Γαλλία μόλις μετὰ ἓνα αἰῶνα διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς Βασιλῆως ἐπέτυχεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία κατώρθωσε πολιτικῶς. Ὅτι ἐπρόκειτο

περί κατορθώματος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ μεταβάλῃ τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, θὰ φανῆ, ἐὰν ἀντιπαραθέσωμεν εἰς τὴν νέαν κατάστασιν τὴν ρήτραν μιᾶς βιοτεχνικῆς συντεχνίας τῆς γενετείας τοῦ Κοπερνίκου πόλεως Thorn τοῦ ἔτους 1523: «Οὐδεὶς βιοτέχνης ἐπιτρέπεται νὰ σκεφθῆ, νὰ ἐφεύρῃ ἢ νὰ χρησιμοποίησῃ τι τὸ νέον, ἀλλ' ἕκαστος ὀφείλει ν' ἀκολουθῆ ἐκ πολιτικῆς καὶ ἀδελφικῆς ἀγάπης τὸν πλησίον του»⁵⁴.

Ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἡπειρὸν ἡ ἔννοια τοῦ κλειστοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἡ ἐμπορικὴ ἀπαγόρευσις τῶν νεωτερισμῶν ἐξηκολούθησαν νὰ ἰσχύουν, εἰς τὰς Βρετανικὰς νήσους, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς βιοτεχνίας τῶν βαμβακερῶν, θεμελιούται ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία ἐξασκήσεως ἐπαγγέλματος. Καὶ ἐνῶ εἰς τὸ Danzig τὸ ἔτος 1579 εἶχεν ἐφευρεθῆ ἡ μηχανικὴ ὕφανσις, ἀλλ' οἱ ἐξοργισθέντες βιοτέχνηαι ἔπνιξαν τὸν ἐφευρέτην καὶ κατέστρεψαν τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ⁵⁵, ἡ Ἀγγλία δημιουργεῖ τὰς προϋποθέσεις τοῦ ὑδραυλικοῦ ὕφαντηρίου (1769, R. Arkright), ἐνῶ τέσσερα ἔτη προηγουμένως εἶχεν ἐφευρεθῆ ἡ ἀτμομηχανή, διὰ νὰ φέρῃ μίαν παραγωγικὴν ἀναστάτωσην ἄνευ προηγουμένου κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν μεταλλουργίαν, ἡ ὁποία ὑφίστατο συνεχῶς περιορισμοὺς διὰ νὰ μὴ ἐξαφανισθῆ ἐκ τῆς καταναλώσεως ξυλείας τὸ δάσος, ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἀνθρακωρυχεῖον (ἀντλία), διὰ τοῦ ὁποίου ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἱστορίαν ὁ γαϊάνθραξ (1785) καὶ ἀκολούθως εἰς τὰ μέσα μεταφορᾶς διὰ τῆς πρωτοφανοῦς συντήσεως τῶν ἀποστάσεων διὰ τοῦ σιδηροδρόμου (1814, G. Stephenson). Ὅταν τὸ ἔτος 1822 ἐξήχθη εἰς τὰς Ἰνδίας τὸ μηχανικὸν ὕφαντήριον, ἑτερματίσθη ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἰνδικῶν ὕφασμάτων εἰς τὴν παγκόσμιον ἀγορὰν μὲ ἀποτέλεσμα αἱ Ἰνδαὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἰδίως ἔτη τῆς «βιομηχανικῆς» ἱστορίας τῆς Ἀγγλίας αὐστηροὶ νόμοι ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγήν μηχανημάτων ἰδίως εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας. Αἱ ἀπαγορεύσεις αὗται ὄχι μόνον δὲν ἀνεχαίτισαν τὴν μετανάστευσιν τῆς μηχανῆς, ἀλλ' ἦλθον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀρχὰς, αἱ ὁποῖαι τὴν ἔφεραν εἰς τὴν ἱστορίαν. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶχον ἤδη μεταναστεῦσαι εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, διὰ ν' ἀρχίσουν ἐκεῖ μίαν νέαν σταδιοδρομίαν. Ἐὰν ὁμως ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀνατρέψουν τὴν οἰκονομικὴν τάξιν ἔστω καὶ μιᾶς χώρας τῆς Εὐρώπης, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνακόψουν τὴν ἐξέλιξιν των ἐκεῖ, ὅπου παρουσιάσθησαν, ἐπειδὴ τὸ ἤθελεν ἡ πολιτικὴ σκοπιμότης. Διότι ἡ οὐσία τῶν ἀρχῶν αὐτῶν συνίστατο εἰς τὴν ἀντίθεσιν των πρὸς τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα. Ὅτι δηλαδὴ ἐδημιούργησε τὴν νέαν κατάστασιν, ἦτο ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀτόμου νὰ ἐπιβληθῆ τῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία μόνον διὰ τῆς βίας ἐδικαιολόγει τὴν ὑπαρξίν της. Ἡ Ἀγγλία παρέσχε ἐν συνεχείᾳ διὰ τῶν βιομηχανικῶν συνθηκῶν τῆς τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς πνευματικῆς ἱστορίας διὰ τῶν οἰκονομικῶν δεδομένων. Ἐὰν ὁμως ἡ οἰκονομία ἐπηρέασε πράγματι τὴν πνευματικὴν κατεύθυνσιν τῆς ἱστορίας, τοῦτο συνέβη, διότι μίᾳ κατὰ βάσιν ἠρησκευτικῆ ἀπαίτη-

σ ι ς εὐρωπαϊκοῦ χαρακτήρος, κατίώρθωσε διὰ τῆς πολιτικῆς τὴν συντρέψη τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς παραδόσεως.

Θεωρητικὴ θεμελίωσις καὶ πρακτικὴ σημασία τῆς ἐπιχειρηματικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ 17ου αἰῶνος τὸ δίπλωμα εὐρεσιτεχνίας, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἐξηρέθισε τὴν φαντασίαν τῶν Εὐρωπαίων, ἐστράφη ἐναντίον τῶν βιοτεχνικῶν συντεχνιῶν. Ἡ βάση του ἦτο ὁμοῦς ἐξ ἀρχῆς μία ἠθικὴ ἀξίωσις. Τὴν ἰδίαν ἀξίωσιν εἶχε προβάλει τὸ ἄτομον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν ἦτο δυνατόν διὰ τὴν νέαν συνείδησιν ὁ κληρὸς νὰ ἐκπροσωπῇ τὸν ἄνθρωπον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θρησκεία νὰ εἶναι μόνον ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐντολῶν. Ἀλλ' ὅπως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δὲν ἐπετρέπετο νὰ καταναγκάζη τὰς συνειδήσεις, ὁμοίως καὶ τὸ κράτος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κανονίζῃ τὴν οἰκονομίαν. Καὶ ὅπως ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τότε μόνον εἶναι ὑγιής, ὅταν τὸ ἄτομον φέρῃ τὴν εὐθύνην διὰ τὴν πράξιν του, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ οἰκονομία μόνον τότε ἀναπτύσσεται ὑγιῶς, ὅταν δὲν παρεμποδίζεται ἡ ἐπιχειρηματικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου.

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς σκέψεως ἔλαβε τὴν κλασσικὴν του διατύπωσιν εἰς τὸ κύριον ἔργον τοῦ Adam Smith (1723 - 90), ὁ ὁποῖος προέβαλε τὴν ἄρσιν τῶν κρατικῶν περιορισμῶν ὡς κυρίαν προϋπόθεσιν τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας. Ἡ παρεμβατικὴ πολιτικὴ ἀντιστρατεύεται, κατὰ τὸν ἀγγλον οἰκονομολόγον, εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς παραγωγῆς καὶ ἐκθέτει διὰ τοῦτο εἰς κίνδυνον τοὺς κοινωνικοὺς ὄρους τῆς ζωῆς. «Τὸ μονοπώλιον τῶν ὑπαλλήλων ἐμποδίζει τὴν φυσικὴν αὐξήσιν ὅλων τῶν προϊόντων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι ἐμπορεύονται, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ἐκφυλισμὸν τῆς ἐργασίας ὁλοκλήρου τῆς χώρας καὶ τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων της»⁵⁶. Ἡ παροχὴ μονοπωλιακῶν προνομίων ἔβλαψε μέχρι στιγμῆς τὴν Ἀγγλίαν⁵⁷, ὅπως ἐπίσης συνέτεινεν ὡς βασικὴ αἰτία εἰς τοὺς ἀλληλοσπαραγμοὺς τῆς Εὐρώπης τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰῶνος⁵⁸. Ὁ ἴδιος λόγος δὲν ἐπιτρέπει τὴν βιομηχανικὴν ἀνοδὸν τῆς Γαλλίας, ἐφ' ὅσον ὁ Colbert, ὁ διάσημος ὑπουργὸς τοῦ Λ ο υ δ ο β ί κ ο υ XIV, «προσεπάθησε νὰ ρυθμίσῃ τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον μιᾶς μεγάλης χώρας μὲ πρότυπον τοὺς τομεῖς τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἀντὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν καθένα ν' ἀκολουθήσῃ, ὅπως ἐκεῖνος νομίζει, τὰ ἐνδιαφέροντά του ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δικαίου, ἀπένειμεν εἰς ὠρισμένους κλάδους τῆς βιοτεχνίας ἑκτακτα προνόμια, ἐνῶ εἰς ἄλλους ἐπέβαλεν ἑκτάκτους περιορισμοὺς»⁵⁹. Ἀντὶ ὁμοῦς νὰ λύσῃ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους τὰ πολλαπλασιάζει, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ ἐλευθερία τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων ἀναπτύσσει κατὰ φυσικὸν τρόπον τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον⁶⁰. Ὅσοι λοιπὸν ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν οἰκονομικὴν πρόδοον ἐνὸς ἔθνους, πρέπει νὰ ταχθοῦν κατὰ τοῦ κρατικοῦ καθορισμοῦ τῶν ἐμπορικῶν κα-

τευθύνσεων, έναγτίον τῶν ἰσχυόντων καὶ τῶν οἰωνδήποτε νέων μέτρων. «Ἐάν ἦτο δυνατόν ἢ νομοθεσία νὰ ὀρίσῃ τὰς διατάξεις τῆς ὄχι ὅπως ἀξιοῦν τὰ θορυβώδη ἐπὶ μέρους συμφέροντα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ἐμπεριστατωμένης ἀντιλήψεως τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, πρέπει χάριν αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς γενικῆς ὠφελείας ν' ἀντιταχθῇ αὐστηρῶς εἰς τὴν ἐπιβολὴν νέων ἢ τὴν ἐπέκτασιν παλαιῶν μονοπωλίων. Παρόμοιαι διατάξεις ὀδηγοῦν τὸ καθεστῶς εἰς ἀταξίαν, ἢ ὅποια δυσκόλως θεραπεύεται χωρὶς μεγαλυτέραν ἀναστάτῳσιν»⁶¹.

Ἡ ἀνεξέλεγκτος αὐτὴ ἐλευθερία κατέληξε τὸ ἔτος 1929 εἰς τὴν παγκόσμιον οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ χρηματιστηρίου τῆς Νέας Ὑόρκης («Μαύρη Παρασκευή», New Deal), ὥστε ὁ οἰκονομικὸς συντονισμὸς ἐκ μέρους τοῦ κράτους νὰ φανῇ ἔκτοτε ὡς ἐπιβεβλημένος ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Ὑπῆρξεν ὁμοίως ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος ὁ κύριος ὁρος διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς οἰκονομίας ἐπὶ τῆς σημερινῆς τεχνικῆς τῆς βάσεως. Ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς, ἡ ἐπιδίωξις τοῦ νεωτερισμοῦ, ἡ προοπτικὴ τοῦ ἀπεριορίστου κέρδους, ἡ ἐκμετάλλευσις ὅλων τῶν μέσων, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιχειρηματικῆς φαντασίας, ἡ διεύρυνσις τῶν ἀγορῶν, ἡ ὑπαγωγὴ τῆς ζωῆς εἰς τὸ κεφάλαιον, ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τοῦ ἀρχικῶς θρησκευτικοῦ αἰτήματος τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν στάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου. Τὸ περίφημον οἰκονομικὸν δόγμα «laissez-faire» ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνος ἰδίως εἰς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Γερμανίαν λόγῳ ἐλλείψεως ἀποικιῶν καὶ τὴν Γαλλίαν ἔνεκα ἐπανειλημμένων κρατικῶν χρεωκοπιῶν, εἶχε διὰ τοῦ ὑπερποντίου ἐμπορίου δημιουργηθῆ ἰδιωτικὸν κεφάλαιον. Τὸ κράτος λοιπὸν ἐνταῦθα ἐθεώρησε τελικῶς ὡς ὑποχρέωσίν του νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τοῦ ἀτόμου. Οἱ φορεῖς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ παρουσιάσθησαν τότε ὡς ἡγήτορες τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ βασίζωνται ἐπὶ κληρονομικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἐργατικότητα, τὴν σύνεσιν, τὴν φειδῶ καὶ τὴν ἐγκράτειαν, ἐδημιούργουν τὰς προϋποθέσεις τῆς γενικῆς καὶ τῆς θείας ἐκτιμήσεως. Οἱ «αὐτοδημιούργητοι» (selfmadmen) ἐπίστευσαν, ὅτι εἶχον ὡς σκοπὸν διὰ τοῦ παραδείγματός των καὶ τῆς τάξεως, τὴν ὅποιαν ἐπέβαλλον εἰς ὅσους ἐξηρτῶντο ἐκ μέρους των διὰ συμβάσεων ἐργασίας, νὰ ὀδηγήσουν τὴν κοινωνίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἠθικῆς, μιᾶς πουριτανικῆς ἀξιώσεως, ἢ ὅποια μέχρι τῶν μέσων σχεδὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐπειθεν ἀκόμη τὸν Henry Ford, ὅτι ἡ βιομηχανικὴ του δρᾶσις ἀπετέλει ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

Κοινωνικὴ πολιτικὴ εἰς βάρος τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν ἀνηλίκων ὑπὸ τὴν ἐπιδοκίμασίαν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως.

Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τῆς πουριτανικῆς ἠθικῆς ἐχρειάζοντο πρὸ παντὸς ἄλλου οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἐργοστασίου. Ἀλλ' ἡ ἐργασία πλησίον θορυβώ-

δῶν μηχανημάτων ἐντὸς προχείρως διαρρυθμιζομένων ἀνθυγεινῶν κτιρίων δὲν ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ προσελκύσῃ οὔτε τοὺς παλαιούς κατοίκους τῆς πόλεως, οἱ ὅποιοι μέχρι σήμερον τὴν θεωροῦν ὑποτιμητικὴν, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπαρχίας, ἐὰν δὲν παρίστατο πρὸς τοῦτο ἀνάγκη. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ δὲν παρέστη ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν Καθολικὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία διετήρησε τὸν ἀγροτικὸν τῆς χαρακτῆρα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ παρακολουθήσῃ τὴν βιομηχανικὴν ἐξέλιξιν καὶ νὰ περιπέσῃ ἀπὸ τῆς μιᾶς πολιτικῆς κρίσεως εἰς τὴν ἄλλην, ἐφ' ὅσον δὲν διέθετε τὰς προϋποθέσεις ἐνὸς αποτελεσματικοῦ ἐμπορικοῦ συναγωνισμοῦ. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁμοίως τὸ κράτος ἤλθεν εἰς ἀρωγὴν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας διὰ σειρᾶς μέτρων ἀγρονομικῆς φύσεως εἰς τὸ χωρικόν. Διὰ τῶν περιφθῶν περιφράξεων (enclosures) εὐρέθη αἰφνιδίως ὁ ἀγρότης χωρὶς γῆν. Ἐνόητες ἀγροκτημάτων περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ μεγαλοκτηματίου, ὁ ὅποιος δι' ἀποφάσεως τοῦ κοινοβουλίου ἠγόρασεν ἐν συνεχείᾳ τοὺς κοινοτικούς λειμῶνας, ὥστε νὰ καταστῇ ἀδύνατος καὶ ἡ οἰκιακὴ κτηνοτροφία. Ὁ ἀγρότης ἐξήναγκάσθη λοιπὸν νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ ἐργαστάσιον καὶ νὰ μετοικήσῃ εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ ἀθλίας συνθήκας, καθ' ὅν χρόνον ἔληγον οἱ Ναπολεόνειοι πόλεμοι καὶ ἐπέστρεφον, διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν πλέον εἰς τὰ ἀστικά κέντρα, ὅσοι ἀπήρτισαν τὰς στρατιάς τοῦ Wellington. Ἀποτέλεσμα τοῦ συνωστισμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐντὸς παραπηγμάτων περὶ τὰ ἐργαστάσια ὑπῆρξεν ἡ ἐκλυσίς τῶν ἡθῶν, ἡ μικρὰ ἡλικία τῶν ἐγγάμων καὶ ἡ ραγδαία αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ ἔτος 1801 οἱ κάτοικοι Ἀγγλίας καὶ Οὐαλίας ἀνῆρχοντο εἰς 9,2, τὸ ἔτος 1861 εἰς 20 ἑκατομμύρια. Ὁ ἐντὸς 60 ἐτῶν ὑπερδιπλασιασμὸς τοῦ πληθυσμοῦ ἐπέφερεν, ὅπως ἦτο φυσικόν, μίαν πτώσιν τοῦ εἰσοδήματος, τὴν ὁποίαν ἡ παραγωγή σιτηρῶν ὀχι μόνον δὲν κατῴρθωσεν ἢ ἀναχαιτίσῃ, ἀλλ' ἐπέτεινε, ἐφ' ὅσον ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπουσίαζον ἀγροτικαὶ χεῖρες, ἀφ' ἑτέρου ἐκαλλιεργήθησαν ἄγονα ἐδάφη, ὥστε ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἢ αὐξήθη καὶ διὰ τῶν τελωνειακῶν δασμῶν, ἀφ' οὗ ἡ ἐσοδεία ἔπρεπε νὰ συμπληρωθῇ δι' εἰσαγωγῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἢ ἀνέλθῃ εἰς ὕψος συνεχῶς περισσότερον δυσπρόσιτον διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ ὀχι μόνον δὲν ἀνησύχησε τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀνάλογος τῆς ἀπαιτήσεώς της νὰ θεωρηθῇ ἡ συνεχὴς ἐργασία ὡς κύριος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τῆς μικρᾶς ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας δὲν ἐδίδετο ἢ εὐκαιρία εἰς τοὺς ἐργάτας νὰ τραποῦν πρὸς τὴν διασκέδασιν καὶ ἄλλας ψυχοφθόρους ἀπασχολήσεις. Τὸ ὑψηλὸν κόστος τῆς ζωῆς καὶ ἡ παράλληλος πτώσις τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας ἐθεωρήθησαν διὰ τοῦτο ὡς ἀποτελεσματικὰ μέσα, διὰ νὰ ἐργασθῇ ὁ ἀνθρώπος περισσότερον καὶ νὰ διακόψῃ τὴν παλαιάν, ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καταγομένην συνήθειαν ἢ ἀναπαύεται καὶ νὰ ἐορτάζῃ, ἐφ' ὅσον ἡ ἐργασία τοῦ παρείχεν αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Διὰ νὰ μὴ συμβῇ καὶ τώρα τὸ ἴδιον, ἔπρεπεν ὁ ἐργάτης νὰ λαμβάνῃ τόσον μισθόν, ὅσον ἀπῆται ἢ διατροφή του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας

κατήλθεν εις τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς ἀξίας τῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ Μεσαιῶνος⁶². Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ Μεσαιὼν ἐγνώριζεν 180 ἡμέρας θρησκευτικῆς ἀργίας τὸ ἔτος, ἡ νέα κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐπιτρέπει σχεδὸν μόνον τὴν Κυριακὴν καὶ ἐπιβάλλει διὰ τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας 13 ἕως 14 ἐργασίμους ὥρας.

Ὅχι μόνον δὲν ἐξεδήλωσε ζηλοτυπία, διότι οἱ ἄνθρωποι ἀφιέρωνον ὅλας τῶν τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις ἐνεθάρρυνε τοὺς ἐμπνευστὰς τοῦ διομηχανικοῦ ἔργου καὶ εἰς τὴν ἐπέμβασίν των ἐναντίον τῆς οἰκογενείας. Διεδόθη λοιπὸν ὅτι αὐτοὺς τοὺς ὄρους μεταξὺ τῶν πουριτανῶν καὶ εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις, ὄχι μόνον ὅτι οἱ ὑψηλοὶ μισθοὶ διαφθείρουν τὸ ἐργατικὸν ἦθος, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀπασχόλησις ἀνηλίκων εἰς ἐργαστάσια ἔχει, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι κοινωνικῶς χρήσιμος, παιδαγωγικὴν σημασίαν. Συνέβη λοιπὸν διευθύνσεις ὀρφανοτροφείων νὰ ἐνοικιάζουσι ἀνηλίκους εἰς ἰδιοκτητὰς ἐργοστασίων ἰδίως τῆς ἀραιοκατωκημένης βορείου Ἀγγλίας καὶ ν' ἀποστέλλουσι συνεχῆ φορτώματα διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, ἀλλὰ καὶ γονεῖς ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπιδοκίμασίαν νὰ ἐκμισθώνουσι τὰ τέκνα των, διὰ νὰ ἐργάζωνται εἰς ἀνθρακωρυχεῖα ἢ κλωστήρια 10 ἕως 14 ὥρας ἡμερησίως, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶχον ὑπερβῆ τὸ ἑβδομὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των! Μόνον εἰς τὰ ὑφαντουργεῖα τῆς Μ. Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας τὸ ἔτος 1875 ἀπησχολοῦντο 117.994 παιδιὰ κάτω τῶν 13 ἐτῶν⁶³ μὲ μισθὸν κυμαινόμενον μεταξὺ ἐνὸς ἑβδομοῦ καὶ ἐνὸς τρίτου ἐκείνου τῶν ἀνηλίκων, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σειρὰν του δὲν ὑπερέβαινε συνήθως τὰ 5 σελλίνια τὴν ἑβδομάδα⁶⁴. Ὅτι τὸ ἦθος αὐτὸ τῆς ἐργασίας δὲν ἐχαρακτήρισε μόνον τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ τὸν προτεσταντικὸν κόσμον γενικῶς, μαρτυρεῖ ἡ προσφορὰ 1.000 παιδιῶν ἡλικίας 10 - 12 ἐτῶν εἰς ἐμπόρους τῆς πόλεως Hirschberg τῆς Σιλεσίας ἐκ μέρους τοῦ Φρειδερίκου τοῦ μεγάλου καὶ ἡ ἀκόλουθος, ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος καταγομένη περιγραφή ἀνηλίκων ἐργατῶν εἰς ὑφαντήρια καὶ μεταλλουργεῖα τῆς Ρηνανίας: «Αὐτὰ τὰ ἄμοιρα πλάσματα στεροῦνται τῆς ἀπολαύσεως καθαροῦ ἀέρος, εἶναι ἐνδεδυμένα κακῶς καὶ τρέφονται ἀτελῶς, διέρχονται τὴν νεότητά των εἰς δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα ὡχρὰ πρόσωπα, κουρασμένα καὶ ἐρεθισμένα μάτια, οἰδήματα εἰς τὰ χεῖλη καὶ τοὺς ρώθωνας, ἐξογκωμένοι ἀδένες εἰς τὸν λαιμόν, δερματίτιδες καὶ ἀσθματικὰ συμπτώματα τὰ διακρίνουσι.. ἐκ τῶν ἄλλων παιδιῶν»⁶⁵.

Ἡ κοινωνικὴ ἀνοδος τοῦ ἐργάτου καὶ ἡ οἰκονομικὴ δυσαναλογία καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων.

Ἡ δραματικὴ θέσις τῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν Ἀγγλίαν τελικῶς μετεβλήθη, ἀφοῦ διὰ τῆς ἀπεριγράπτου ἐνδείας, τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν ἐργατικῶν συνθηροίσεων ὡς συνωμοσιῶν καὶ τῆς ἀπεργίας ὡς ἐπαναστάσεως, τοῦ ἐμπρησμοῦ ἐργοστασίων καὶ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τῶν ὑπαιτίων (εἰς Nottingham ἐπὶ παραδείγματι τὸ ἔτος 1811, παρὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ λόρδου Βύρω-

νος), τῆς ἐξομοιώσεως τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ μηχανῆς καὶ ἐργοδότη καὶ τῆς δημιουργίας ταξικῆς μισαλλοδοξίας ἐνεπνεύσθη ὁ Karl Marx τὴν κοινωνικὴν του μεταρρύθμισιν, διὰ τὰ κατευθύνῃ μέσῳ τῶν ἐρμηνευτῶν του ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἐργατικῆς τάξεως τὴν ἐπαναστατικὴν διάθεσιν τῶν δυσηρεστημένων τοῦ τσαρικοῦ καθεστώτος τῆς Ρωσίας. Αἱ συνθήκαι ὁμοίως ἐργασίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν μετεβλήθησαν, διότι ὁ ἐργάτης ἔπαυσεν, ἐφ' ὅσον τὰ προϊόντα ἐπολλαπλασιάζοντο, γὰρ ἐμφανίζεται ὡς συντελεστὴς μόνον τῆς παραγωγῆς καὶ ἔπρεπε, διὰ τὰ συνεχισθῆ τὸ ἔργον, γὰρ προβληθῆ ὡς καταναλωτικὴ δύναμις. Ἡ νέα δυνατότης τῆς μηχανῆς μετέθεσε τὸν σκοπὸν τῆς ἐργασίας εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν προϊόντων τῆς, δηλαδὴ παρουσίασε τὴν κατανάλωσιν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς. Ἐάν ἄλλοτε ἐδικαιούτο διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς εἰς τὸν Θεόν, τώρα ἡ ἐργασία δικαιολογεῖται ὡς προϋπόθεσις τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν λυτρωτικὴν δυνατότητα τῆς μηχανῆς. Ἡ χρῆσις βιομηχανικῶν προϊόντων, μέσῳ ὑπερβάσεως τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς ὑπάρξεως, ἐπέπρωτο ὅχι μόνον γὰρ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τῆς ἐργασίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ βίου, ὅπως τὴν ἐπέτυχεν ἡ πουριτανικὴ συνείδησις μὲ κατάληξιν τὴν ἐκβιομηχάνισιν τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ γὰρ παρουσιάσθῃ ὡς διάδοχος τῆς θρησκευτικῆς ὑποσχέσεως. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ σήμερον διὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς μηχανῆς, χάριν δυνατοτήτων, τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος τὴν προϋπόθεσιν. Ἐάν ὁμοίως περιμένη τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς του διὰ τοῦ ἔργου του, μέσῳ τοῦ ἀνθρωπίνως δυνατοῦ, ἀποστρέφεται τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον. Τὸ κατόρθωμα τοῦ Προτεσταντισμοῦ ὑπῆρξε λοιπὸν, ὅτι παρουσίασε τὴν ἀποστροφὴν αὐτὴν ὡς θεῖαν ἐντολήν.

Ἀφ' οὗτο ἡ ἐργασία ἐδικαιώθη ὑπὸ τῆς θρησκείας, διὰ τὴν ἀποτελέσῃ ἐν συνεχείᾳ τὸ περιεχόμενον τῆς, ὁ ἄνθρωπος ἀναζητεῖ τὴν λύτρωσίν του εἰς τὸν κόσμον. Ἀφ' οὗτο ὁμοίως ἡ ἀπαίτησις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, ὅσοι τὴν ἐφήρμοσαν, ἀνέλαβον τὴν ἡγεσίαν τοῦ κόσμου. Ἀμέσως μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν ἡ Γερμανία ἐπὶ παραδείγματι ἐγνώρισε μίαν οἰκονομικὴν μετατόπισιν τῆς δυνάμεως πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν Εὐαγγελικῶν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν εἰμεινεν ἀπαρατήρητον, ὅπως μαρτυροῦν αἱ ἐργασίαι τῶν Max Weber καὶ Ernst Troelsch. Τὸ περίεργον ἐν τούτοις εἶναι ὅτι ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ δυσαναλογία μεταξὺ Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων ἐξακολουθεῖ γὰρ ἰσχύει μέχρι σήμερον, παρ' ὅτι ἐνωρὶς ἡ Ρώμη προσεπάθησε διὰ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιρροῆς γὰρ ἐπιφέρῃ ἰσορροπίαν. Παρ' ὅτι λοιπὸν ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος οἱ Λουθηρανοὶ τῆς Πρωσίας ἦσαν μόλις 22,5%, εἶχον ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ χονδρικὸν ἐμπόριον ὑπὸ τὸν ἑλεγχὸν των, ἐνῶ οἱ Καθολικοὶ ἐξηκολούθουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γὰρ παραμένουν πιστοὶ εἰς τὸν ἀγροτικὸν καὶ τὸν χειρωνακτικὸν βίον⁶⁶. Ἡ ὑπεροχὴ αὐτὴ ὅχι μόνον δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν κρατικὴν συμπαράστασιν, ἀλλ' ὅπως ἀντιθέτως ἐνετάθη διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ πάντος μὴ Καθολικοῦ ἐκ τῶν ἀνωτέρων κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἐκ τῶν πλεί-

στων επαγγελματιών της παραδόσεως, γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐξώθησε τοὺς Διαμαρτυρομένους, ὅπως ἄλλωστε τοὺς «πουριτανούς» εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ν' ἀναπτύξουν ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα καὶ νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

Ἡ πνευματικὴ κατάκτησις τοῦ κόσμου, ὅπως συνετελεῖτο διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἐθεωρήθη, πλὴν τῆς ὡς ἄνω κοινωνικῆς ἀνάγκης, ὡς σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχάς τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ὡς φυσικὴ συνέχεια τῆς ὑποχρεώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέκειντο οἱ ὄπαδοι τοῦ Λ ο υ θ ἦ ρ ο υ, νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ μελετοῦν τὸ Εὐαγγέλιον. Ὁ Λ ο υ θ ἦ ρ ο ς εἶδε βεβαίως εἰς τὴν μόρφωσιν μίαν δυνατότητα ἀποτινάξεως τῆς πνευματικῆς κηδεμονίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἔδωκεν ὁμῶς διὰ τῆς προτροπῆς του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης μίαν ὄθησιν, ἣ ὁποία ἕως σήμερον κινεῖ τοὺς πιστοὺς τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν πειραματικῶς καὶ λογικῶς θεμελιουμένην γνῶσιν. Τὸ παράδειγμα ἐν προκειμένῳ δίδεται ὑπὸ τῶν ἱερωμένων, οἱ ὅποιοι, συμφώνως πρὸς μίαν πρόσφατον στατιστικὴν, μόνον πρὸς τοὺς καθηγητὰς Πανεπιστημίου συγκρίνονται ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τὰ τέκνα των. Ἐνῶ ἐκ τῶν ἐργατῶν ὁ 1250ός, ἐκ τῶν χωρικῶν ὁ 200ός, ἐκ τῶν βιοτεχνῶν ὁ 125ος καὶ ἐκ τῶν ἐλευθέρων επαγγελματιῶν ὁ 10ος, στέλλουν τοὺς υἱοὺς των εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἐκ τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίου ὁ 4ος καὶ ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν ἱερέων ὁ 5ος⁶⁷. Τὸ ποσοστὸν ἐξ ἄλλου τῶν Καθολικῶν φοιτητῶν ἐπὶ συνόλου 51% τέκνων Καθολικῶν μητέρων τὸ ἔτος 1950 εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν ἦτο διὰ τὰς θήλεις 38% καὶ διὰ τοὺς ἄρρενας 40%. Ὁ προσανατολισμὸς τῶν Διαμαρτυρομένων πρὸς τὴν μόρφωσιν ὀφείλεται ὁμῶς ἐπίσης εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Νέων χρόνων σαφῆ, ἀλλὰ συνεχῶς περισσότερον ἐδραιουμένην συνάφειαν μεταξὺ γνώσεως καὶ κέρδους, ἐπιστήμης καὶ οἰκονομίας, ὅπως σχηματοποιεῖται εἰς τὴν κατωτέρω στατιστικὴν τοῦ ἔτους 1954: Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεστφαλίας ἠρωτήθησαν τελειόφοιτοι Γυμνασίου, τῶν ὁποίων 51,3% ἦσαν Καθολικοῦ καὶ 47,6% Εὐαγγελικοῦ δόγματος, ὡς πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴν των κατεύθυνσιν. Φυσικὰς ἐπιστήμας ἤθελον νὰ σπουδάσουν 60% Εὐαγγελικοὶ καὶ 39% Καθολικοί, τεχνικὴν κατεύθυνσιν ν' ἀκολουθήσουν 54% ἔναντι 44%, πολιτικοὶ μηχανικοὶ νὰ γίνουν 70% ἔναντι 29%, εἰς ἐμπορικὰ ἐπαγγέλματα νὰ τραποῦν 66% ἔναντι 31% ὡς διδάσκαλοι ὁμῶς εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ ἐργασθοῦν 31% τῶν Εὐαγγελικῶν καὶ 69% τῶν Καθολικῶν μαθητῶν⁶⁸. Πόσον ἐξ ἄλλου ἔχει ἀνέλθει τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον ὧν ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, παρουσιάζεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς βορειοδυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Συγκεκριμένως ὁ ἀμερικανικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν κατατάσσεται εἰς τρεῖς κατηγορίας: Ἐκ τῶν Καθολικῶν εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν ἀνήκουν 66,6%, εἰς τὴν μεσαίαν 24,7% καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν 8,7%. Ἐκ τῶν Ἐπισκοπικῶν τὴν κατωτέραν κοινωνικὴν τάξιν ἀποτελοῦν 42%, τὴν μέσην 33,7% καὶ τὴν ἀνωτέραν 24,8%, ἔναντι 21,8% τῶν Ἰουδαίων⁶⁹.